

УДК 332.14:352.07

ЧУВІКІНА НАТАЛІЯ,*науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства
Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Донецьк*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД У МІСЬКОМУ УПРАВЛІННІ

У статті досліджено питання про сутність та завдання міського управління як суспільно значущого явища. Виявлено принципи міського управління в контексті диференціації визначення міста як територіальної, економічної та організаційної системи. Встановлено чинники, які впливають на об'єктний склад системи міського управління та обумовлюють напрями її подальшої трансформації. Розроблено положення з формування та закріплення організаційного підходу в забезпеченні ефективного міського управління, який передбачає розгляд міста як складноструктурованої, організаційної системи та використання поряд із традиційними практиками управління містом принципів, правил і процедур організаційного управління. На основі виявлених особливостей організаційно-економічного блоку забезпечення міського управління обґрунтовано пропозиції з його вдосконалення з урахуванням сучасних умов.

Ключові слова: міське управління; організаційна система; розвиток; забезпечення.

Постановка проблеми. Об'єктивна реальність свідчить про те, що процес урбанізації й у світі, і в нашій країні продовжується, а концентрація населення та інших ресурсів у містах і міських системах збільшується. У той же час ускладнення й трансформація українського суспільства, формування ринкової моделі господарювання на різних рівнях його територіальної організації, у тому числі й у містах, вимагає певних системних змін і перетворень у поведінці й управлінні цими процесами. Фактично, можна говорити про те, що нове конкурентне зовнішнє середовище суб'єктів, що здійснюють свою діяльність на території міст, вступає в певну суперечність із внутрішнім наповненням системи адміністрування на рівні міста. Звідси постає необхідність використання відповідних прийомів, методів та інструментів міського управління, які були б адекватними теперішній ситуації. Український досвід ефективної організації управління містом у ринкових умовах, на жаль, є незначним і малопоказовим. Доказом цього є вкрай негативна ситуація, що складається в містах із фінансуванням не тільки інвестиційних проектів розвитку, але й оплати поточних потреб міської громади. Якісне й ефективне міське управління має вирішувати ці проблеми, бо воно є тією системою, від якої залежить формування в подальшому нових стандартів якості життя, що дають можливість розвивати соціально-економічний потенціал суспільства.

Аналіз публікацій та досліджень. Аналіз праць сучасних дослідників з указаної проблематики, зокрема, пов'язаних з удосконаленням інститутів місцевого управління й розвитку, методологічних і методичних прийомів ефективного міського управління, дозволяє стверджувати, що вони знайшли достатнє наукове обґрунтування в роботах багатьох українських учених, наприклад, В. В. Кравченко, М. В. Пітцика, О. В. Васильєва, О. В. Бойко-Бойчука, В. М. Бабаєва, Ю. П. Шарова та ін. [1-6]. Достатньо цікавими є розробки зарубіжних учених [7-10]. Проте як вітчизняний досвід вирішення проблеми місцевого управління, так і зарубіжний потенціал щодо наукового осмислення практики ухвалення управлінських рішень у сфері міського господарства свідчать про існування спрощеного підходу до відпрацю-

вання головних складових системи міського управління, який зумовлює невизначеність в оцінці процесу міського управління та заниження в цілому ефекту від реалізації більшості управлінських заходів, що здійснюються.

Більше того, існує думка, що в українській практиці міського управління найчастіше відбувається "сліпе копіювання" типових зарубіжних напрацювань, які за своєю суттю мають загальний, поверховий характер і не враховують специфічних недоліків та плюсів українського міського буття. Отже, невідкладною потребою є формування раціональної системи управління на міському рівні на основі врахування всіх його значущих складових, розкриття й удосконалення інших адаптованих до міського управління інституційних елементів, які створюють підґрунтя для проведення якісної політики ефективного міського управління. Серед іншого невідпрацьованими є також питання утвердження або розвитку нових форм взаємодії об'єктно-суб'єктного складу управління на рівні міста, аналізу ринкових чинників формування й організації об'єктів управління в місті, а також інших способів і прийомів міського управління, що пов'язані з трансформацією відносин у місті.

Метою дослідження є наукове обґрунтування використання організаційного підходу до забезпечення рішень, пов'язаних з управлінням розвитком міста та знаходженням можливих шляхів удосконалення всієї системи міського управління.

Виклад основного матеріалу. У цілому міське управління, як і будь-яке суспільне (соціальне) явище, вимагає використання комплексного й системного підходів, що обумовлено багатогранністю, складністю та одночасно залежністю від інших суспільних і державно-правових явищ цього об'єкта дослідження. Розглядаючи проблему вдосконалення організаційно-економічних умов реалізації ефективного міського управління, доцільно визначити його інституційні основи, які узагальнені нами на рис. 1.

Отже, міське управління є однією з важливих складових управління соціально-економічними процесами на відповідній території. У широкому розумінні воно охоплює різні аспекти місцевого самоврядування на

Рис. 1. Інституційні основи міського управління як суспільнозначущого явища.

рівні міста та передбачає здійснення публічної професійної управлінської діяльності, пов'язаної із задоволенням потреб мешканців міста (територіальної громади міста). При цьому міське управління включає:

- організацію системи міського врядування;
- організацію внутрішньоміського адміністративно-територіального поділу;
- управління об'єктами комунальної власності, у т. ч. нерухомістю та земельними ресурсами;
- управління міським житлово-комунальним комплексом;
- управління місцевим (міським) бюджетом та ін.

Разом із тим, міське управління можна визначити і як сукупність або комплекс взаємопов'язаних певним чином управлінських заходів, що направлені на збереження єдиного міського простору, підтримку нормальної соціально-екологічної обстановки в місті, забезпечення функціонування міського господарського комплексу, стабілізацію міської економіки в цілому. Урешті-решт, доповнюючи визначення "муніципального управління", що було обгрунтовано М. Тимчуком у [11, с. 9], можна стверджувати, що *міське управління* - це комплекс системних дій та заходів управлінського характеру, які спрямовані на ефективну організацію, аналіз, діагностику й прогнозування різних видів діяльності на території міста, раціональне та збалансоване використання відповідних міських потенціалів (ресурсів), вирішення проблем місцевого (міського) значення й забезпечення добробуту міського населення.

Межею охоплення системи міського управління, яка, у свою чергу, обкреслює об'єм і масштаби управлінської діяльності органів місцевого самоврядування в місті, є безпосередньо місто.

Розглядаючи міське управління крізь призму різних визначень міста як системи (територіальної, соціальної, економічної (господарської)), слід розуміти, що його складові та принципи щодо кожного з перерахованих аспектів відрізнятимуться від загальних (базових) принципів управління.

Так, стосовно міста як *територіальної системи* і, відповідно, міського управління в територіальному аспекті основними принципами слід вважати:

- принцип органічного поєднання інституту місцевого самоврядування в місті повноважень, які делегу-

ються державою, та повноважень, що надаються членами відповідної територіальної громади міста;

- принцип управлінської й економічної доцільності при створенні внутрішньоміських (локальних) систем управління;
- принцип урахування ефекту локальної концентрації управлінських дій або так званої управлінської концентрації.

У разі, коли місто розглядається як *соціальна система*, ключовими виступають:

- принцип усунення зайвих управлінських ланок у наданні міських (соціальних) послуг і пов'язаного із цим максимального наближення органів управління до кінцевого споживача послуг (громадян), а також принцип збалансованості впливу механізмів саморегулювання й управлінської дії міської влади на функціонування та розвиток соціальних процесів у місті [12].

Серцевиною управління містом як *економічною (господарською) системою* є об'єктивна оцінка економічних можливостей суб'єктів та об'єкта міського управління, яка базується на таких принципах, як:

- ефективне використання сукупності господарських активів міста;
- керований розвиток комунальних установ і підприємств, що здатні ефективно впливати на міський розвиток;
- урахування багатофункціональності й різноманіття форм власності та організації діяльності суб'єктів господарювання в місті.

Відповідно до вищезазначеного, міське управління ґрунтується на головних принципах місцевого самоврядування та є контуром прямої і зворотної взаємодії керуючого блоку, тобто суб'єктів управління, які структуровані за ієрархічними рівнями управління, та керованого блоку - міста, а саме - усього різноманіття міських об'єктів управління, кожен із яких має своє функціональне призначення, що відображається на результатах, які забезпечують певний рівень його соціально-економічного розвитку.

При цьому суб'єктом міського управління виступають органи місцевого самоврядування, під компетенції яких входять функції формування й підтримки середовища життєдіяльності населення, сприятливої економічної ситуації (підприємницького клімату) у місті, а та-

кож створення умов для розвитку виробничої й ринкової інфраструктури міста, розробки обґрунтованих нормативів, що визначають взаємодію різних функціонуючих на його території господарських структур. Одним з основних завдань міського управління виступає підвищення рівня ефективності діяльності суб'єктів управління на основі організаційного й економічно раціонального розподілу їхніх функцій, модернізації системи управління містом та її адаптації до умов міського економічного середовища.

Що стосується об'єктного складу системи управління містом, то він являє собою як організаційно виділені структуроутворюючі одиниці міста (міської системи), так і окремі сторони діяльності людини, на які спрямовано використання спеціального інструментарію управління.

До об'єктів міського управління відносяться об'єкти комунальної власності та передані в міське управління об'єкти державної власності. До даних об'єктів органи місцевого самоврядування міста можуть застосовувати методи прямого (безпосереднього) управління.

До інших об'єктів (підприємств, організацій, установ), а також підприємців і підприємницьких структур, що діють на території міста, у рамках міського управління застосовуються методи непрямого управління й регулювання (економічних стимулів і важелів, методи морально-психологічного управління). Таким чином, можна виділити три основні групи економічних (матеріальних) об'єктів міського управління:

- об'єкти міської промисловості й будівництва, інші виробничі об'єкти, у першу чергу, об'єкти, які відносяться до комунальної власності або передані в комунальну власність;

- об'єкти життєзабезпечення населення, до яких відносяться житловий фонд, підприємства та організації житлово-комунального господарства, торгівлі й громадського харчування, побутового обслуговування, міського транспорту, об'єкти виробничої й соціальної інфраструктури, рекреаційні об'єкти для відпочинку, організації соціального захисту й підтримки населення;

- об'єкти соціально-культурної сфери, тобто організації й установи культури, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту.

Як бачимо, до сфери впливу міського управління відноситься широке коло економічних об'єктів і соціально-економічних процесів, які тим чи іншим чином пов'язані з функціонуванням та розвитком певної території.

Як правило, міське управління не обмежується дією на економічні об'єкти, воно значною мірою розповсюджується й на територіальну організацію господарства, розміщення продуктивних сил на території регіону, а також процеси, що протікають в природному середо-

вищі й суспільстві. Але все ж таки стрижнем міського управління є об'єкти, які розташовані на міській території, та соціально-економічні процеси.

Необхідно зазначити, що вказаний об'єктний склад міського управління перманентно змінюється залежно від того, які чинники (економічні, інституційні, соціальні, організаційні) переважають у процесі розвитку міста. Їх перелік і змістовне наповнення подано в табл. 1.

Моніторинг та можливе коректування результатів впливу того або іншого чинника, що позначається на об'єктній частині міського контуру управління по суті є процесом управління містом у його класичному вигляді. Проте такий підхід до міського управління можна вважати обмеженим. Це пояснюється тим, що місто відноситься до складних відкритих систем, які самоорганізуються, та має ряд властивостей (особливостей), пов'язаних із тим, що будь-який елемент міської системи (як і система в цілому) має здатність до саморозвитку. Причому характер розвитку й саморозвитку компонента міської системи є стохастичним та важко прогнозується. Більше того, суб'єкт управління в такій системі не завжди має достатній ресурс для ефективного ухвалення рішень щодо управління своїми об'єктами.

Формування підходу до міського управління, який дозволить встановити відповідність між містом як складноструктурованою *організаційною системою* та використаними конкретними технологіями (методами) управління, доцільно здійснювати на основі положень, викладених нижче.

По-перше, необхідне відповідне закріплення вказаних уявлень про місто. Слід відзначити, що підходи до визначення міста в науковій та прикладній літературі представлені достатньо широко та багатогранно. Це, перш за все, пов'язано зі складністю сприйняття міста з точки зору різних наук та дисциплін. Проте місто-знавча школа разом із традиційним системним розумінням міста (як соціально-економічної системи) оперує такими змістовими зрізами цього поняття: "місто як господарський комплекс", "місто як сукупність секторів економіки", "місто як організм", "місто як корпорація" та ін. [13-15]. Усі ці поняття, на нашу думку, можна об'єднати одним визначенням міста як організаційної системи, яка включає насамперед:

- велику кількість взаємопов'язаних і взаємодіючих багатофункціональних елементів, причому зміна в характері функціонування будь-якого з елементів впливає на характер функціонування інших та всієї системи в цілому, а взаємодія елементів відбувається каналами обміну інформацією, енергією, матеріалами тощо;

- загальну мету, загальне призначення, що визначає єдність складності та організованості, попри різноманітність її складових.

Таблиця 1. - Чинники, що впливають на об'єктний склад міського управління

Найменування чинника	Сутність впливу чинника
<i>Економічні</i>	обумовлюють націленість об'єктів управління на ефективне використання економічних ресурсів міста; призводять до змін у системі управління містом, до секторальних структурних зрушень в економіці міста і, відповідно, до появи нових або відмирання окремих видів діяльності чи галузей
<i>Інституціональні (нормативно-правові)</i>	здійснюється перегляд зв'язків і систем організаційної взаємодії суб'єктів господарювання в місті; з'являються нові інститути співпраці (партнерства) об'єктів і суб'єктів управління, легітимність яких закріплюється в міській раді нормативно-правовим чином або регламентною практикою
<i>Соціальні</i>	розширюється склад соціальних груп, які представлено в місті; змінюється діапазон сфер та інститутів, що виконують функції соціального характеру
<i>Організаційні</i>	обумовлюють ступінь інтеграції, внутрішньовиробничої кооперації об'єктів управління в місті, особливості розподілу праці між ними, визначають організаційно-правові форми суб'єктів господарювання в місті, а також їх підпорядкування та ієрархічність у загальній системі управління містом

Додатково треба врахувати мінливість зв'язків і складу системи, що забезпечує багаторежимний характер функціонування, можливість адаптації, як у структурі, так і в процесі функціонування; стохастичний характер взаємодії елементів у системі та із зовнішнім середовищем.

Для управління містом як організаційною системою важливі принципи, що визначають взаємодію між структурно-функціональними елементами міста та складовими системи міського управління в *організаційному аспекті*, а саме:

- принцип забезпечення консенсусу інтересів взаємодіючих елементів у місті;
- принцип забезпечення легітимності діяльності та відповідальності за її результати;
- принцип розвитку міських форм місцевої демократії як необхідної складової сучасної системи управління міста та способу контролю взаємодії елементів та інших інституційних механізмів.

Слід ураховувати й особливості методичних прийомів організаційного управління. Як управлінський метод організаційне управління містом реалізується шляхом формування й використання ефективних стандартів управління й "симбіозу" адміністрування містом (удосконалення управлінських структур органів влади в місті, раціоналізації їхніх функцій, упровадження нових форматів і норм керованості), оптимізації системи управління внутрішньоміською територією (удосконалення системи внутрішньоміського адміністративно-територіального поділу), використання інноваційних інструментів управлінської й регулюючої дії на об'єкти управління в місті.

Визнання міста як структурованої організаційної системи певним чином дає можливість ураховувати умови функціонування всієї системи міського управління як в економічному (забезпечення перевищення результату над витратами), так і в організаційному аспекті (запобігання втратам від незбалансованості дій складових системи).

До особливостей міського управління організаційного характеру слід також віднести систему нормативно-правової регламентації, тобто систему розподілу повноважень і функцій, розмежування сфер відповідальності, налагодження вертикальних та горизонтальних зв'язків у рамках організаційної структури управління містом, визначення умов усіх видів діяльності на території міста, а також координаційні заходи, що забезпечують узгодженість дій, синхронізацію управлінських рішень для отримання ефекту й засобу регулювання системи зв'язків між суб'єктами управління.

Економічний блок міського управління характеризується тим, що місто, володіючи певним економічним потенціалом, здатне залучати капітал ззовні й одночасно збільшувати свій потенціал з метою відтворення суспільних благ. По суті, економічна складова системи міського управління спирається на різноманітність видів економічної діяльності (сфер життєдіяльності) та включає комплекс управлінських методів і засобів із ресурсного забезпечення міського розвитку, заходи підтримки, мотивації й стимулювання економічної активності, засоби формування міжміської та внутрішньоміської системної конкуренції, яка спрямована на нарощування конкурентоспроможності міста, планування й прогнозування його соціально-економічного розвитку.

Висновки

1. Міське управління є сталою формою реалізації комплексу системних дій і заходів управлінського характеру, спрямованих на ефективну організацію, аналіз,

діагностику й прогнозування різних видів діяльності на території міста, раціональне й збалансоване використання відповідних міських потенціалів (ресурсів), забезпечення вирішення питань місцевого (міського) значення й добробуту міського населення. При цьому міське управління є конкретним видом діяльності з реалізації місцевого самоврядування в місті, має специфічні функції й компетенції органів самоврядування в місті та включає головним чином виконавчу діяльність, яка здійснюється в процесі повсякденного безпосереднього й опосередкованого управління та керівництва економічною, соціальною, політичною й духовною сферами міста.

2. Самоорганізаційна природа міського управління відображає його об'єктивні основи й суб'єктивний чинник, безпосередньо пов'язана з керованими об'єктами та впливає на всю систему міського управління (цілі, функції, організацію тощо) як прямо, додаючи їй певних властивостей, так й опосередковано, тобто через внутрішні взаємозалежності самих елементів.

3. Міське управління з погляду загального менеджменту реалізується тоді, коли керуюча підсистема (орган міського управління) через систему прямих та зворотних зв'язків спрямовує управлінські зусилля (дії) на керовану підсистему - місто і його елементи (підсистеми), а об'єктний склад міського управління опосередкований чинниками, що переважають у процесі розвитку міста (економічні, нормативно-правові, соціальні, організаційні).

4. Розгляд суті предмета управління, принципів і методів побудови управлінських відносин у місті, здійснення управлінської діяльності, способів реалізації функцій управління та ін. з точки зору різного трактування міста як системи (територіальна, економічна, соціальна) дозволив розширити принципи міського управління за допомогою встановлення так званого організаційного підходу до управління ним, який передбачає застосування управлінських прийомів організаційного забезпечення та інструментів прийняття рішень, зокрема, у питаннях удосконалення оргструктур управління в місті, комунікативних, інформаційних чи автоматизованих систем у місті.

5. У рамках існуючої моделі місцевого самоврядування в місті можна виділити такі найважливіші складові системи міського управління: інституційну, економічну й організаційну. Організаційно-економічний блок міського управління є підґрунтям підвищення ефективності його реалізації, тому що на основі своєчасного ухвалення рішень забезпечується ефективне використання потенціалів міста в процесі його функціонування й розвитку.

6. Подальших досліджень потребують питання узгодження дій складових інституційного, економічного та організаційного забезпечення системи міського управління, спрямованих на досягнення мети економічного розвитку міста та підвищення добробуту його населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко В. В. Основи муніципального менеджменту / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик, І. М. Салій. - К. : Атіка-Н, 2003. - 304 с.
2. Менеджмент міського розвитку : монографія / [за ред. О. В. Васильєва, Н. М. Богдан, К. А. Фісуна]. - Х. : ХНАМГ, 2013. - 397 с.
3. Бойко-Бойчук О. В. Місто як об'єкт державного регулювання // Зб. наук. праць Національної академії державного управління при Президенті України / [за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна]. - 2007. - Вип. 2. - С. 169-182.

4. Шульц С. Економічний простір України: формування, структурування та управління / С. Шульц. - Львів : ІРД НАН України, 2010. - 408 с.

5. Бабаєв В. М. Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти : [монографія] / В. М. Бабаєв. - Х. : ХНАМГ, 2010. - 307 с.

6. Шаров Ю. П. Антикризисні технології в муніципальному управлінні: проектний аспект / Ю. П. Шаров // Публічне управління. - 2010. - № 2. - С. 190-193.

7. Nijkamp P. XXQ factors for sustainable urban development: a systems economics view / P. Nijkamp // Romanian journal of regional science. - 2008. - Vol. 2. - № 1. - Pp. 1-34.

8. Воронин А. Г. Муніципальное управление и хозяйствование: проблемы теории и практики / А. Г. Воронин. - М. : Финансы и статистика, 2004. - 176 с.

9. Система муніципального управління / [под ред. В. Б. Зотова]. - 4-е изд., испр. и доп. - СПб. : Питер, 2008. - 511 с.

10. Глазунова Н. И. Система государственного и муніципального управления / Н. И. Глазунова. - М. : ТК Велби, Проспект, 2008. - 640 с.

11. Тимчук М. Муніципальний менеджмент в системі управління економікою регіону / М. Тимчук // Економічний часопис. - 2000. - № 9. - С. 9-10.

12. Нікітін В. В. Модернізація системи територіального управління великим містом: світовий досвід та Україна [Електронний ресурс] / В. В. Нікітін, В. М. Маренич // Державне будівництво. - 2010. - № 1. - Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/5/04.pdf>.

13. Мельник А. Ф. Муніципальне утворення як корпорація: організаційні та правові проблеми становлення / А. Ф. Мельник, Г. Л. Монастирський // Розвиток корпоративного управління і глобальному середовищі : тези доп. наук.-практ. конф. - Тернопіль : ТОВ "Поліграфіст", 2004. - С. 30-33.

14. Карлова О. А. Функціонування міста як складної соціально-економічної системи / О. А. Карлова, Р. Е. Гуляк // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сб. - 2008. - Вып. 80. - С. 3-11. - (Серия: Экономические науки).

15. Попова Ю. М. Економічні аспекти визначення дефініції "місто" [Електронний ресурс] / Ю. М. Попова // Ефективна економіка. - 2009. - № 3. - Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=55>.

Чувикіна Наталія,

*научный сотрудник отдела экономико-правовых проблем градостроения
Института экономико-правовых исследований НАН Украины, г. Донецк*

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ ПОДХОД В ГОРОДСКОМ УПРАВЛЕНИИ

В статье исследованы вопросы о сущности и задачах городского управления как общественно значимого явления. Выявлены принципы городского управления в контексте дифференциации определения города как территориальной, экономической и организационной системы. Установлены факторы, которые влияют на объектный состав системы городского управления и обуславливают направления ее дальнейшей трансформации. Разработано положение по формированию и закреплению организационного подхода в обеспечении эффективного городского управления, которое предусматривает рассмотрение города как сложно-структурированной, организационной системы и использование наряду с традиционными практиками управления городом принципов, правил и процедур организационного управления. На основе выявленных особенностей организационно-экономического блока обеспечения городского управления обоснованы предложения по его совершенствованию с учетом современных условий.

Ключевые слова: городское управление; организационная система; развитие; обеспечение.

Chuvikina Nataliya,

*Research officer of Department of Economic and Legal Problems in City-study
(Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine, Donetsk)*

ORGANIZATIONAL APPROACHES TO THE URBAN MANAGEMENT

Article is devoted to the problem of improving the efficiency of urban management. The work is characterized by an institutional framework of urban management as an important social phenomenon. Management form of this phenomenon is leading in terms of improving the system of organization and regulation of the life and activity of the territorial community of the city.

Urban management is a complex system of actions and managerial activities that are aimed at the effective organization, analysis, diagnosis and prognosis of various activities in the city, rational and balanced use of appropriate urban potentials, solution to the problems of local importance and welfare of the urban population. Principles of urban management in the context of the city as the territorial, economic and social systems were substantiated.

The paper identifies the factors that affect the objects of urban management and determine the direction of its further transformation. The provisions on the formation and consolidation of organizational approach in ensuring the effectiveness of urban management were developed. This approach involves the consideration (as an object of management) of the city as a complex structured organizational system and the use of traditional practices with the rules and procedures of organizational management. On the basis of the revealed features of organizational and economic unit providing of urban management have been substantiated proposals for its improvement in modern conditions.

Keywords: urban management; organizational system; development; providing.

REFERENCES

1. Kravchenko V. V., Pittsyk M. V., Saliy I. M. (2003), Basics of Municipal Management, Atika-N, Kyiv, 304 p. (ukr).
2. Vasylieva O. V., Bohdan N. M., Fisuna K. A. (2013), Management of Urban Development, Kharkiv, 397 p. (ukr).
3. Boiko-Boichuk O. V. (2007), The city as an object of state regulation, in Obolenskyi O. Yu., Siomin S. V., ed., *Collection of Sciences. Proceedings of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, issue 2, pp. 169-182 (ukr).

4. Shults S. (2010), Ukraine Economic Space formation, structuring and management, Lviv, 408 p. (ukr).
5. Babaiev V. M. (2010), Management of a large city: theoretical and applied aspects, Kharkiv, 307 p. (ukr).
6. Sharov Yu. P. (2010), *Publichne upravlinnia*, № 2, pp. 190-193 (ukr).
7. Nijkamp P. (2008), *Romanian journal of regional science*, Vol. 2, № 1, pp. 1-34 (engl).
8. Voronin A. G. (2004), Municipal governance and housekeeping: theory and practice, Finansy i statistika, Moscow, 176 p. (rus).
9. Zotov V. B. (2008), System of municipal management, Piter, St. Petersburg, 511 p. (rus).
10. Glazunova N. I. (2008), System of state and municipal management, Moscow, 640 p. (rus).
11. Tymchuk M. (2000), Municipal management in the system of management of regional economy, *Ekonomichni chasopys*, № 9, pp. 9-10 (ukr).
12. Nikitin V. V. (2010), Modernization of territorial administration major city: international experience and Ukraine, *Derzhavne budivnytstvo*, № 1, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/5/04.pdf> (ukr).
13. Melnyk A. F., Monastyrskyi H. L. (2004), Municipality as a corporation: some organizational problems of formation, Ternopil, pp. 30-33 (ukr).
14. Karlova O. A., Huliak R. Ye. (2008), *Kommunalnoye khozyaystvo gorodov*, V. 80, pp. 3-11 (ukr).
15. Popova Yu. M. (2009), *Efektivna ekonomika*, № 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=55> (ukr).

© Чувікіна Наталія

Надійшла до редакції 22.01.2014

УДК 94(477.6):37.014"1943/1982"

БАЛИКІН ІВАН,

магістр історії, здобувач кафедри історії України Донецького національного університету

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ 1943-1982 рр. (НА МАТЕРІАЛАХ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розглядається офіційна позиція радянської влади у сфері національної політики протягом 1943-1982 рр., аналізується ситуація в мовному середовищі Донецького регіону, визначаються основні канали реалізації політики в мовному середовищі, зокрема через систему шкільної освіти як основного механізму в цьому процесі. Автор доводить, що за всіх умов саме політика русифікації була єдино можливим для централізованої радянської влади засобом управління такою великою державою, як Радянський Союз.

Ключові слова: національна політика радянської влади; Донбас; мовне середовище; рідна мова; система шкільної освіти; мова навчання; русифікація.

Постановка проблеми. Одним із важливих аспектів політики держави є ставлення до національних меншин. Етнічний склад Донбасу - Сталінської (з 1961 р. - Донецької) та Ворошиловградської (1958-1970 рр. - Луганської) областей - виокремлює його серед інших регіонів нашої країни та робить цікавим для дослідження. Одним із ключових показників реалізації національної політики радянської влади є мова, яку населення вважало рідною та мова навчання в школах. Аналізуючи такі показники за основними національностями, використовуючи дані Всесоюзних переписів та щорічних звітів відділів народної освіти, можна визначити, якою була мовна політика влади щодо жителів регіонів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання державної мовної політики радянської влади, реалізованої на території Донбасу протягом 1943-1982 рр., недостатньо висвітлені як у науковій, так і в краєзнавчій літературі. Проте слід зазначити, що певним аспектам лінгвістичного середовища періоду після 1943 р. в Донбасі присвячено ряд праць дослідників, таких як В. М. Скляр [1], Ж. А. Шевчук [2], В. І. Наулко [3] та ін. Особливу цінність при вивченні питання середньої освіти в досліджуваній період мають праці українських істо-

риків О. М. Майбороди та Ю. І. Шаповала, які, зокрема, навели дані про кількість шкіл з українською мовою навчання в УРСР 1945-1982 рр. [4]. Цікавими та корисними за темою є роботи української вченої О. В. Тевікової, яка описала політику радянської влади в галузі освіти в роки "відлиги" [5].

Метою дослідження є відстеження реалізації національної, зокрема мовної, політики в системі шкільної освіти Донбасу протягом 1943-1982 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена визволенням території Донбасу радянськими військами від нацистських окупантів. Верхня межа визначається 1982 р. - роком смерті Л. І. Брежнєва.

Джерельна база. Джерелами для написання статті слугували, крім опублікованих, матеріали архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Донецької області, Державного архіву Луганської області. За походженням та змістом указані джерела можна поділити на чотири групи: документи партійних органів, актові джерела, діловодні документи, статистичні матеріали. До першої групи відносяться документи партійних органів, оскільки саме партія визначала зміст та форми втілення національної політики, політико-ідеологічні настрої. До них